

УДК 378.14

Дмитрук В. І., Кушнар'єв В. В.

ВИЩА ШКОЛА НА ТЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

А Здійснена спроба висвітлення деяких суперечливих наслідків глобалізації та їх впливу на діяльність ВНЗ України, аналізу окремих проявів імплементації до навчально-виховних практик кафедр основних аспектів Болонських рекомендацій.

Ключові слова: вища школа, глобалізація, Болонський процес, інтеграція, двоциклова система базової освіти, модульне навчання, стандартизація освітніх систем, наслідки глобалізації.

Актуальність проблеми. Зумовлені НТР глобалізаційні процеси у сучасному світі зачіпають більшість найважливіших сфер діяльності людини. Невипадково до часто вживаних понять нашого часу ввійшли такі: «глобалізація економіки», «політична глобалізація», «глобалізація демократії» тощо. Дослідники кваліфікують глобалізацію загальносвітовим процесом економічної, політичної й культурної інтеграції, що впливає на всі аспекти сучасного життя суспільства, охоплюючи також і освіту [6, с. 17]. У сфері останньої діють Міжнародна організація транснаціональної освіти, ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація університетів, Асоціація європейських університетів, Міжнародна мережа органів забезпечення якості у вищій освіті [8, с. 85] тощо. Усі вони реально впливають на ті чи інші аспекти національної політики у галузі освіти держав-учасниць.

Зважаючи на те, що нині знання й дослідження відіграють помітну роль у розвитку національних економік, то й відповідно «знаннєва» економіка майбутнього об'єктивно перетворює освіту у вирішальний чинник модернізації. Досвідом розвинутих країн світу доведено, що використання потенціалу науки й технологій є необхідною умовою зміцнення їх національної конкурентоздатності, а інтенсивність набуття і застосування знань слугує для цього вирішальним чинником і основним джерелом росту [12, с. 65].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми звичайно не залишає байдужою вітчизняну та зарубіжну академічну, науково-педагогічну спільноту. У своїх працях науковці досліджують як теоретичні проблеми

функціонування освіти за умов сучасних глобалізаційних впливів [1; 7; 10; 15; 16], так і узагальнюють конкретні практики впровадження Болонської системи [3; 5; 9].

Доробок цих та інших дослідників слугував певним методологічним, теоретичним і фактологічним підґрунтям для підготовки цього матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «глобалізація освіти» з'явилося відносно недавно й чіткого визначення ще не набуло, тому його зміст дослідники зводять до процесу формування єдиної всесвітньої уніфікованої системи освіти, де відбувається певна стандартизація національних підсистем, їхнє зближення та інтеграція [16, с. 151–152].

Цьому процесу сприяло визрівання передумов, а саме: виникнення глобального ринку освіти; поява новітніх освітніх транснаціональних корпорацій; інформатизація освіти; конвергенція, що передбачає злиття і взаємопроникнення освітніх і суспільних систем; інтеграція; стандартизація освітніх систем і культурних цінностей [5, с. 13].

Впливи цих чинників на національні системи країн Європи актуалізували потребу у їх гармонізації шляхом створення єдиних стандартів з метою зближення, взаємодії та мобільності у сфері вищої освіти. Очікувалося також створення ціліснішої Європи стосовно її культурних, суспільних і технологічних масштабів. Усе це знайшло віддзеркалення у Болонській декларації 1999 року про створення Європейської зони вищої освіти, до імплементації ідей якої 2005 року приєдналася й Україна, як до можливості зміцнити позиції своєї вищої школи на світово-

му ринку освітніх послуг [4, с. 81].

Обраний шлях до Європи передбачав підвищення якості освіти з метою підготовки конкурентоспроможних фахівців, починаючи від кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста, молодшого бакалавра, бакалавра і закінчуючи магістром та доктором філософії. Забезпечення якості професійної освіти стало характерною ознакою Болонського процесу, який передбачав триєдину мету:

- утвердження загальноприйнятної і порівняльної для всіх країн континенту системи вчених ступенів для розширення можливостей працевлаштування громадян і зміцнення конкурентоздатності європейської системи освіти;

- упровадження двоциклової системи базової освіти:

- студентського трирічного циклу здобуття релевантного Європейському ринку праці звання бакалавра;

- дипломного циклу здобуття ступеня магістра;

- створення ЄКТС – європейської системи кредитів як засобу підвищення мобільності студентів, викладачів, аспірантів, докторантів, чому сприяли спеціальні програми COMETT, LINCULA, TEMPUS, COLUMBUS.

Важливим для визначення освітньої політики країн континенту став унікальний міжнародний документ Стандарти й рекомендації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, впровадження ідей якого розпочалося з 2006 року. У ньому декларується «створення загальнонаціональної системи цінностей, сподівань і зразків практики щодо якості та її забезпечення різними установами та агенціями в усьому Європейському просторі вищої освіти» [13, с. 67].

Об'єктивно в Україні ще здавна існують сприятливі умови для взаємовигідної та рівноправної з іншими країнами світу участі у системі міжнародної освіти. Такими є, наприклад, найвищий серед країн колишнього СРСР рівень освіченості населення, постійно зростаючий внутрішній ринок освітніх послуг. Усе це враховувалося Урядом України, який з метою запровадження Болонської системи спрямував свої зусилля на створення законодавчої бази реформування вищої школи, що завершилося ухваленням у 2014 році нової редакції Закону України «Про вищу освіту», оновлений зміст якого вже на кінець 2016 року знаходиться на завершальній стадії обговорення і прийняття Верховною Радою України [14]. На думку певної частини високорангових посадовців МОН України, цей Закон «є чи не єдиною можливістю виходу вищої освіти із кризового стану і перетворення її на дієвий інструмент динамічного реагування на запити суспільства та економіки, забезпечення її конкурентоспроможності на європейському ринку освітніх послуг» [11, с. 75].

Нове розуміння перспектив розвитку освітньої галузі в дусі вимог реалій нинішнього часу обґрунтовується також у «Концепції розвитку освіти України на період 2015–2020 рр.» та «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року». Ці документи та інші підзаконні акти стали ключовим інструментарієм запровадження освітніх новацій у вищій школі України.

Натомість, як свідчать наукові узагальнення конкретних організаційних, управлінських, навчальних, виховних та інших практик у вишах України, результати імплементації рекомендацій Болонського процесу й досі залишаються малоефективними [11, с. 76]. З одного боку, відбулося формальне приєднання України до Європейського простору вищої освіти та наукових досліджень, розвиваються міжнародні освітні проекти та номінально запроваджено ЄКТС. З іншого боку, й досі не введена трициклова система освітніх ступенів, ЄКТС не стала основою для організації навчального процесу та розроблення стандартів вищої освіти, а компетентнісний підхід не склав підґрунтя для технології навчання та оцінювання його результатів, університетська автономія залишається не більше як популярним гаслом, схеми міжнародної та національної мобільності студентів і викладачів не отримали належної державної підтримки, система гарантування якості освіти й досі не побудована і підмінюється відомчим контролюванням діяльності всіх навчальних закладів [11, с. 78].

Про невтішні результати реформ у галузі вищої школи опосередковано засвідчили й висновки ЮНЕСКО, у яких наголошувалося, що протягом 2004–2011 рр. Україна обіймала менше 2% ринку освітніх послуг, тоді як США – 20%, Великобританія – 12%, Німеччина – 9%, Франція – 8%, Австралія – 7%, Канада – 5%, Японія – 4,5% [13, с. 43]. Така пасивність у міжнародному розподілі освітніх послуг ослаблює зовнішньоекономічну діяльність, зумовлюючи економічне відставання у виробництві елементної бази, нанотехнологіях, машинобудуванні тощо. Одна з причин такого стану речей вочевидьється у замкнутості освітньої системи України, де головними стейкхолдерами виступають внутрішні (первісні) учасники (вступники, студенти та їхні батьки), державне управління (вищі органи держави, МОН, органи управління вищою освітою, місцева влада), економіка (роботодавці, замовники освітніх послуг, ринок досліджень, консалтингу та інновацій), громадянське суспільство (медіа, наукова, освітня та підприємницька спільнота, громадські, політичні та міжнародні організації), внутрішня спільнота ВНЗ (адміністрація, науково-педагогічні працівники). Такий стан формує у суспільстві ілюзію того, що всі згадані учасники освітнього процесу є повноцінними професіоналами і, спираючись

на власний інтелектуальний потенціал, мають повне право впливу на систему, нехтуючи при цьому зовнішньою ресурсною підтримкою [11, с. 76]. Хибність цієї установки корелюється із загальносоціологічною закономірністю функціонування будь-якої системи про те, що за подібних умов вирішальну роль у впливі на систему перебирає на себе той з її елементів, який має найбільше важелів впливу на неї. Саме таким учасником серед згаданих внутрішніх стейкхолдерів є держава, яка мінімізує при цьому вплив інших зацікавлених гравців. А стан підвищеної уваги, замученості держави до регулювання певного елементу суспільних процесів, наприклад, підсистеми освіти, у соціології кваліфікується дерегуляцією [17, с. 214].

Охарактеризована консервативна установка на обмеження участі у реформуванні вищої школи зовнішніх (вторинних) стейкхолдерів культивує хуторянство, відсторонення від досвіду і ресурсів інших, унеможлиблює порівняння себе з іншими, маргіналізуючи таким чином українську вищу школу. Натомість залучення до впливу на її систему саме зовнішніх гравців має свідчити про зрілість та академічного співтовариства, його готовність і сміливість відкрити свій досвід, не боячись критики власних помилок, усвідомлення того, що підвищення стандартів можна забезпечити лише у відкритому та конкурентному середовищі. Саме воно має оцінити як конкретну діяльність вишу, так і співпрацю науково-педагогічних кадрів. Отже, зовнішнє середовище має визначальний вплив на функціонування всієї системи. Від нього залежить напрям, стохастична тенденція розвитку системи. Навколишнє середовище – це необхідне тло, у якому знаходиться біфуркаційний механізм розвитку. У такому випадку важливим є наявність енергетичних центрів, навколо яких можуть розгортатися події в межах процесів ВНЗ.

Зважаючи на викладене, реалізація рекомендації Болонської системи, на нашу думку, повинна бути усвідомленою з урахуванням не тільки позитивних, а й негативних аспектів у інтернаціоналізації освіти. До останніх належить такий наслідок болонізації як віртуалізація наукової діяльності і знання. Вона характеризується розмиванням критеріїв науковості, від чого предмет науки втрачає свої родові ознаки. Традиційно узаконення знання досягалося дотриманням цих критеріїв апеляцією до добра і розвитку людства як найвищих чеснот. Утрата цих критеріїв усе більше вочевидється і компенсується мовними іграми та своєрідним змаганням у маніпулюванні моделями наукового дискурсу. У результаті віртуальними стають об'єкти науки та її процедури – вони втрачають свою предметну конкретику. На заміну названим чеснотам як ознакам науковості, що досягаються в процесі повної свободи думки вченого, висувається апеляція до фінансової доцільності, ефективності,

прагматичності тощо. У результаті практика народжує новітній критерій науки й освіти, як-то рівень підтримки спонсорів – чи то держави, чи то різних фондів. Усе це спричиняє відокремлення науковості від істинності і, як наслідок, відокремлює науку від процесу нарощування знань.

Таке розведення єдиного дуалістичного феномену «наука і знання» віддзеркалюється у статусі вченого, функціональність якого все більше узалежнюється від рівня фінансування створеного ним образу компетентності. З цієї причини вчений усе більше часу присвячує не науковим розвідкам, а створенню й презентації компетентного образу, спроможного перемогти у конкурсі щодо виділення грантів, отриманню запрошень на консалтингові послуги тощо. Рівень наукової діяльності оцінюється кількістю публікацій, а не вагомістю висновків та істинністю результатів. Водночас свобода наукового пошуку шляхом вільної думки творця, а з нею і прогрес наукового знання, також віртуалізуються.

Це ж стосується й оцінювання знань студентів за системою залікових балів (ЄКТС), яка уможлиблює оцінити загальне навантаження студента при оволодінні матеріалом і скласти уявлення про його засвоєння. Натомість дійсний рівень засвоєння, набуття, опанування знаннями ця система визначити не спроможна [2, с. 87].

До суперечливих досягнень української вищої освіти під впливом болонських рекомендацій можна віднести також зростаючу економізацію знань, які все більше розглядаються товаром або сировиною, що вільно продаються і купуються. Не в останню чергу це підштовхнуло до появи в освітньому просторі феномену комерціалізації, у сутності якого простежується утилізація знання, що уможлиблюється згубними соціально-політичними та морально-етичними наслідками. Перетворення знання у товар гарантує їм низьку якість, оволодіння ними часто-густо підмінюється профанацією, що стимулює консюмеристичні інстинкти, перетворюючи здобувача знань у пасивного споживача. Важко уявити зрілим громадянином майбутнього суспільства знань людину, яка поспіхом споживала т. зв. «навчальні модулі» замість класичних повноцінних знань. Як тут не зрозуміти емоційний розпач професора перед колегами про те, що «модульне навчання» унеможлиблює критичний роздум за викладацькою кафедрою, воно формує сіру особистість.

У середовищі академічної спільноти побутує думка, що з поспішним приєднанням до Болонського процесу без попереднього розроблення й апробації цього проекту кафедри атомізують навчання, розривають його на короткі навчальні курси, що часто супроводжується імпровізаціями. Така поспішність, на нашу думку, зумовлювалася транзитивним характером усіх сфер життя України, у тому числі й сфери вищої

освіти, а транзит, як вважає сучасний мислитель Е. Хобсбаум, замість вкорінення і стабільності передбачає пристосування, копіювання чужого досвіду і форм без урахування власних обставин і можливостей. Наслідком поспішного реформування вищої школи стала правова неврегульованість, збочення у кадровій політиці, фінансове й матеріально-технічне зубожіння, корупція. Кафедральна спільнота бідкається, що їй доводиться поступатися своїми науково-педагогічними й методичними доробками перед черговою болонською новацією. Розроблення й поширення навчальних курсів та програмного забезпечення, створення навчальних порталів, підготовка наукових публікацій, рецензій, кураторство дипломних проектів тощо сьогодні заповнюється «папірологією». Водночас не припинилося визнання ефемерних успіхів деяких особистостей, які шляхом компіляцій і цензури серйозних наукових праць досягли наукових дипломів, що віртуалізує не тільки знання й освіту, а й академічні та наукові ступені і звання. Саме тому маємо підстави стверджувати, що імплементація ідей Болонської декларації до конкретних практик вишів України та набуття нової якості вищої професійної освіти не втратила своєї актуальності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведена в даному матеріалі констатація як здобутків, так і деформацій у практиках вищої школи України не претендує на остаточний діагноз. Їх оновлення вбачається не тільки через упровадження новацій Болонського процесу, а й урахування власних надбань. На нашу думку, ключовим ланцюгом має стати викладач з умінням передбачити майбутнє, навчатися протягом усього життя, встановлювати рівноправні взаємини, вміти вчити й оцінювати учнів усіх рівнів, бути здатними відрізнити ефективні та неефективні технології. Актуальною залишається проблема створення високотехнологічного

інформаційно-комунікаційного освітнього середовища, яке б максимально сприяло якісній фаховій підготовці випускників та їх конкурентоспроможності на ринку праці. В університетах має створюватися таке навчальне середовище, яке було б демократичним, привабливим і комфортним для студента, стимулювало б до самоосвіти і навчання протягом усього життя. Рациональність та ефективність навчання у вищій школі мають забезпечуватися випереджувальним характером змісту знань, у яких неприпустиме звуження, деформація чи нехтування гуманістичними цілями й цивілізаційною парадигмою суспільного розвитку.

📖 Список використаних джерел

1. Вакарчук, І. О. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи [Текст] / І. О. Вакарчук // Вища школа. – 2008. – №3. – С. 3–19.
2. Виткалов, С. Сучасні проблеми вищої школи очима регіонального педагога [Текст] / С. Виткалов // Вища школа. – 2014. – №11–12. – С. 85–89.
3. Вища освіта України. – Київ, 2013. – №3 (додаток 2). – Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – 256 с.
4. Головок, В. О. та ін. Діалектика вищої освіти: трансформація від декларації до реалізації : навч. посіб. / В. О. Головок, С. О. Гримблат, Д. І. Барановський, Б. М. Кузьмін, Ю. О. Приходько, А. М. Хохлов, В. А. Пасічник, В. Ф. Копієвський. – Харків : «Еспада», 2009. – 301 с.
5. Гостева, К. Болонський процес і основні принципи та етапи формування зони європейської вищої освіти [Текст] / К. Гостева // Імідж сучасного педагога. – 2010. – №3. – С. 12–15.
6. Диев, В. С. Многомерный вектор глобализации: начало и основные компоненты [Текст] / В. С. Диев // Философия образования. – 2005. – №1 (12). – С. 15–21.
7. Канаев, Н. М. Глобализация и высшее образование: взгляд из ЮНЕСКО [Текст] / Н. М. Канаев // Философия образования. – 2005. – №1 (12). – С. 26–31.
8. Кехян, М. Г. Основные тенденции глобализации сферы образования [Текст] / М. Г. Кехян // Креативная экономика. – 2013. – №1 (13). – С. 84–88.
9. Корсак, К. В. Европейский простор вищої освіти і України у XXI столітті [Текст] / К. В. Корсак // Вища освіта. – 2005. – №1. – С. 47–56.
10. Кремень, В. Г. Гуманітарна складова суспільної безпеки / В. Г. Кремень // Національна безпека: Український вимір: зб. наук. праць. [Текст] / Рада національної безпеки і оборони України, Ін-т проблем нац. безпеки; редкол.: В. П. Горбулін (гол. ред.) та ін. – Київ, 2009. Вип. №6 (25). – С. 14–22.
11. Лемківський, К. Реформування вищої освіти в контексті імплементації Закону України «Про вищу освіту»: нормативно-правові аспекти забезпечення якості [Текст] / К. Лемківський, Л. Івлева // Вища школа. – 2016. – № 5. – С. 74–80.
12. Мельник, Л. Ю. Місце і роль аграрної освіти в становленні економіки знань [Текст] / Л. Ю. Мельник // Економічний аналіз : зб. наук. праць; за ред. В. А. Дерягі. – Тернопіль : Терноп. нац. екон. ун-т, 2016. – Т. 23. – № 1. – С. 60–67.
13. Подольчак, Н. Ю. Розвиток вищих навчальних закладів [Текст] : монографія / Н. Ю. Подольчак, В. Я. Гаврилюк. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 182 с.
14. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1555 – VII [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/Laws/show/1556-18/>.
15. Шашкевич, Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти [Текст] : монографія / Ю. М. Шашкевич. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 168 с.
16. Степанов, С. А. Глобализация, природа, общество: взгляд через призму образования [Текст] / С. А. Степанов // Социально-гуманитарные знания. – 2008. – № 6. – С. 149–154.
17. Тавокин, Е. П. Управление – социальное управление – социология управления : учеб. посіб. / Е. П. Тавокин. – Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 01.10.2016

Дмитрук В. І., Кушнарєв В. В. Высшая школа на фоне глобализационных процессов в контексте Болонского процесса.

Ⓐ *Предпринята попытка освещения некоторых противоречивых последствий глобализации и их влияния на деятельность вузов Украины, анализа отдельных проявлений имплементации в учебно-воспитательных практиках кафедр основных аспектов Болонских рекомендаций.*

Ключевые слова: высшая школа, глобализация, Болонский процесс, интеграция, двухцикловая система базового образования, модульное обучение, стандартизация образовательных систем, последствия глобализации.

Dmytruk V. I., Kushnaryov V. V. High School on the background of globalization process in the context of the Bologna process.

Ⓢ *The article deals with the considerable attention to highlight some contradictory consequences of globalization and their impact on higher education establishments of Ukraine, analysis of certain displays of implementing the main aspects of the Bologna recommendations to educational practices of departments.*

Key words: higher education, globalization, Bologna Process, integration, dual system of basic education, module education, standardization of educational systems, subsequent effect of globalization.